

Nr 108

Av herr **Ernulf**, om översyn av bestämmelserna angående rätt till nödvärn.

Regler om straffrihet vid nödvärn finns i brottsbalkens 24 kap. 1 och 5 §§. De praktiskt viktigaste fallen av nödvärn torde vara *dels* att någon försvarar sig mot en angripare — eller, med lagtextens ord, söker avvärja ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom — *dels* att den som olovligen söker tränga sig in i en bostadslägenhet avvisas av lägenhetens innehavare eller annan behörig person. Nödvärnsrätt föreligger emellertid också för den som söker återtaga egendom i omedelbart samband med att han upptäcker att egendomen fråntagits honom (»på bar gärning») eller hindra någon att olovligen intränga i annat utrymme än bostad eller som, under vissa förutsättningar, söker avlägsna en obehörig person från sin bostad etc.

Straffriheten för en nödvärnshandling förutsätter att handlingen inte är uppenbart oförsvarlig med hänsyn till angreppets beskaffenhet och det angripnas betydelse. Även om handlingen objektivt sett var uppenbart oförsvarlig, kan den likväl bli straffri, nämligen om s. k. nödvärnsexcess förelåg. Detta innebär med lagtextens ord att omständigheterna voro sådana att vederbörande »svårligen kunde besinna sig».

Om någon i en nödvärnssituation överskrider gränsen för det straffria området, kan han dömas till lindrigare straff än hans handling i annat fall skulle ha medfört.

Nödvärnsrätt föreligger inte bara för den som utsätts för angrepp eller vad som är jämställt därmed. Den som kommer honom till hjälp har samma rätt.

Före brottsbalkens ikraftträdande år 1965 fanns regler om nödvärn i 5 kap. 7 och 8 §§ i 1864 års strafflag. Enligt dessa regler fordrades för straffrihet att det använda våldet ej var större än nöden krävde. Om det inte var fråga om ett överfall med våld eller hot som innebar trängande fara, förutsatte straffriheten vidare att nödvärnshandlingen inte innebar våld som stod i uppenbart missförhållande till den skada som var att befara. Vidare fanns regler om straffrihet eller straffnedsättning vid nödvärnsexcess.

Dessa äldre regler utsattes under sin giltighetstid för åtskillig kritik. Särskilt hävdades att man ställde alltför stora krav på den angripne genom regeln att han inte fick tillgripa större våld än nöden krävde. Det var inte *Bihang till riksdagens protokoll 1970. 3 saml. Nr 108—116*

rimligt, framhöll kritikerna, att begära av honom att han i den oftast plötsligt och oväntat uppkomna, hotande angreppssituationen skulle kunna göra en objektiv avvägning av vilken grad av våld som var erforderlig för att avvärja angreppet. Det gjordes också gällande att domstolarna i praxis ställde alltför stora krav på den angräpn i detta hänseende.

Brottsbalkens regler att den angräpn försvarshandling blir straffri om den inte är uppenbart oförsvarlig kan väl i vissa speciella situationer innebära en begränsning av nödvärnsrätten i förhållande till vad som förut gällde. För normalfallen innebär den emellertid en utvidgning av denna rätt. Straffrättskommittén, vars förslag låg till grund för brottsbalken, uttalade att det ligger i uttrycket uppenbart oförsvarlig att man bör räkna med en relativt bred marginal till förmån för den angräpn vid bedömande huruvida han hållit sig inom gränserna för nödvärnsrätten.

Enligt min mening är den utvidgning av nödvärnsrätten, som brottsbalkens regler innebär, i hög grad motiverad. I många fall ger naturligtvis nödvärnsrätten inte något reellt skydd åt den angräpn på grund av att denne inte har faktisk möjlighet att avvärja angreppet. Men i den mån han har detta, anser jag det vara både rimligt och för nödvärnsrättens effektivitet nödvändigt att inte straffa den som försvarat sig annat än om han handlat på ett sätt som redan i angreppsögonblicket måste te sig klart oförsvarligt.

Det kan förefalla som om brottsbalkens regler garanterar en nödvärnsrätt i enlighet med det sist sagda. Emellertid lämnar uttrycket »uppenbart oförsvarlig» rum för ganska olika tolkningar. Den kännedom jag i min verksamhet som domare vunnit om domstolspraxis beträffande nödvärnsrätten ger mig anledning ifrågasätta, om man i praxis godtagit straffrihet i så stor utsträckning som lagstiftaren avsett. I många fall har det förefallit mig som om man bedömt nödvärnsrätten alltför restriktivt. Frågan härom är enligt min mening mycket betydelsefull, särskilt på grund av de under senare åren ökade gatuöverfallen. Även en del andra, i pressen uppmärksammade fall har fäst uppmärksamheten på frågan om nödvärnsrättens gränser.

Jag ämnar inte här ingå på enskilda faktiska fall, där fråga uppkommit om nödvärnsrätt förelegat eller inte. I stället skall jag i korthet referera en fingerad rättegång, som gällde frågan om nödvärn och som sändes i radio vid ett tillfälle för något år sedan. Anledningen till att jag återoppar denna fingerade rättegång är att jag anser den belysa nödvärnsfrågan på ett åskådligt sätt.

Omständigheterna i det fingerade målet (även de agerande är givetvis fingerade) var i huvudsak följande.

En kväll kom rörarbetaren Edvard Nygren, född 1908, tillsammans med sin hustru med tåg till Stockholm C efter ett besök hos släktingar på annan ort. När makarna passerade centralhallen på järnvägsstationen såg de två långhåriga ynglingar stå där. Nygren frågade då sin hustru, om det var

pojkar eller flickor, och tillade att de inte gjorde någon nytta men kostade skattebetalarna pengar. Avsikten var enligt Nygren inte att ynglingarna skulle höra hans yttrande. De gjorde emellertid detta samt följde efter Nygren och hans hustru. Nygren bar på två ganska tunga resväskor. Den ene ynglingen, Svante Holm, började ofreda makarna Nygren, medan den andre var passiv och mest tjänstgjorde som »uppmuntrande publik» åt Holm. Ofredandet bestod till att börja med i förolämpande tal. Nygren sade till dem att lämna makarna i fred och försvinna. Detta hjälpte dock inte. Holm sparkade enligt Nygrens uppgifter upprepade gånger på Nygrens resväskor. Nygren satte ned väskorna på marken och tillsade ynglingarna att försvinna samt tog några steg mot dem. Holms kamrat gav sig då i väg, men Holm själv kom efter en stund i kapp makarna Nygren. Dessa försökte förvägas få tag på en taxi för att komma ifrån Holm. Nygren satte nu ånyo ner väskorna för att tala Holm till rätta. Holm medgav vid polisförhör att han dessförinnan på nytt »petat lite» på en av väskorna. Vidare erkände Holm att han petade till hatten på Nygren för att den skulle komma nedför ögonen på honom. På grund av att Nygren i samma ögonblick stannade föll emellertid hatten av honom och ned på gatan. Enligt bådas uppgifter vände sig Nygren då om och slog ett knytnävsslag mot Holms ansikte. Slaget träffade Holms näsa, och Holm började blöda näsblod. Nygren fick nu tag på en taxi och fick polis tillkallad via taxiradion. När Holm märkte att polis tillkallats sökte han bege sig från platsen men kvarhölls av Nygren och taxichauffören tills polis anlände. Med polisbilen fördes Holm till sjukhus, där det visade sig att Nygrens slag förorsakat Holm ett cirka 2 cm långt krossår över näsroten samt fraktur av näsbenet med betydande förskjutning åt vänster. Näsbenets läge återställdes under lokalbedövning. Holm var intagen på sjukhuset två dagar och sjukskriven ytterligare sex dagar.

Holm åtalades för ofredande, Nygren för misshandel. Personundersökning utvisade att Nygren var en synnerligen skötsam person, medan Holm ett år före den ifrågavarande händelsen dömts till skyddstillsyn och 60 dagsböter för bilstöld och kioskinbrott samt olovligt innehav av stilet. Under tiden för skyddstillsynen hade allvarliga anmärkningar förekommit mot Holm både för misskötsamhet i arbetet och för bristfällig kontakt med övervakaren.

I domen fälldes båda enligt åtalet, alltså Holm för ofredande och Nygren för misshandel. Båda ådömdes bötesstraff. Antalet dagsböter blev högre för Nygren än för Holm. Nygrens invändning om strafffrihet på grund av nödvärn ogillades. Under rättens överläggning konstaterades visserligen att en nödvärnssituation förelegat för Nygren. Dennes åtgärd att tilldela Holm ett slag i ansiktet ansågs emellertid uppenbart oförsvarlig, eftersom — som det sades under överläggningen — ett slag i ansiktet lätt kan förorsaka allvarlig skada.

Klart är att den ovan lämnade sammanfattningen av målet endast i grova drag kan återge händelseförloppet. Den torde dock vara tillräcklig som grundval för en diskussion om nödvärnsrättens omfattning.

När jag åhörde radioutsändningen av den fingerade rättegången föreföll det mig före rättens överläggning som om beträffande Nygren två möjligheter förelåg: *antingen* att frikänna honom på grund av att han handlat i nödvärn *eller* också, fast mindre sannolikt, att anse honom ha överskridit sin nödvärnsrätt men frikänna honom under åberopande av nödvärns-excess enligt 24 kap. 5 brottsbalken, d. v. s. med konstaterande av att omständigheterna var sådana att han svårligen kunde besinna sig. Enligt min bedömning, som givetvis inte gör anspråk på att innefatta mer än min personliga uppfattning, innebar den fällande domen mot Nygren en alltför restriktiv tillämpning av gällande lagstiftning om nödvärn.

Domen fälldes under ordförandeskap av en allmänt ansedd domare. Man måste därför räkna med att hans bedömning av målet delas av många av hans kolleger. Skulle domen återspegla domstolarnas praxis i fråga om nödvärnsrättens gränser — något som är mycket svårt att avgöra utan en närmare undersökning av domstolspraxis — anser jag det emellertid vara angeläget att nödvärnsreglerna omarbetas så att en angripen person får större marginal för sitt handlande än vad domen ger vid handen. Enligt min mening är frågan av den betydelse att en genomgång bör företagas av domstolspraxis beträffande nödvärnsrättens gränser och att, om denna genomgång ger vid handen att nödvärnsrätten är otillfredsställande, en översyn bör göras av reglerna om nödvärn.

Under hänvisning till vad ovan anförts hemställer jag,

att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om en undersökning av tillämpningen av brottsbalkens regler om nödvärn samt om förslag till riksdagen om den ändring av dessa regler, vartill undersökningen kan föranleda, i syfte att tillerkänna den angripne ett tillfredsställande mått av handlingsfrihet.

Stockholm den 20 januari 1970

Gudmund Ernulf (fp)